

MAPY LEŚNE KRÓLESTWA POLSKIEGO W ZASOBACH ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W RADOMIU

Tomasz Olenderek¹, Krzysztof Mazur²

¹ Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Instytut Nauk Leśnych

² Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Leśny

WSTĘP

Prace badawcze z zakresu historii kartografii leśnej są dopiero na wstępnym etapie, polegającym na poszukiwaniu i ogólnej charakterystyce map archiwalnych. Dawne mapy leśne służą zwykle tylko jako ilustracje do prac poświęconych historii leśnictwa, zarówno w ujęciu tematycznym (np. NOWAKOWSKA, ORZECZOWSKI 2018), jak i regionalnym (np. ZUGAJ 2017). Zbiory niektórych innych rodzajów map były już opisywane (np. SZANIAWSKA, OSTROWSKI 2000), dzięki czemu łatwiej je wykorzystać jako materiały źródłowe (np. KONOPSKA, OSTROWSKI 2014).

Dla obszaru Królestwa Polskiego (KP), charakterystykę map leśnych zawartych w Zbiorze Kartograficznym Archiwum Głównego Akt Dawnych (AGAD) opracował T. OLENDEREK (2018a, b). Wyróżnił następujące ich rodzaje: mapy operatowe, mapy lasów, mapy granic lasów, mapy jednostek administracji leśnej, leśne mapy tematyczne, mapy obszarów wiejskich, pierworysy pomiarowe oraz inne opracowania graficzne (głównie plany osad leśnych). Wśród ponad 950 znalezionych map bardzo mało (około 7%) pochodziło z części kraju, należącej przed rokiem 1810 do Austrii. Poszukiwania kontynuowano w innych archiwach, między innymi w Archiwum Państwowym (AP) w Radomiu, w cenionym

Adres do korespondencji – Corresponding author: Tomasz Olenderek, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Instytut Nauk Leśnych; ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa, e-mail: tolenderek@wl.sggw.pl

przez historyków leśnictwa zespole nr 44 „Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej, Siedleckiej” (ZDP). Instytucja ta, działając w latach 1885–1914, przejęła akta urzędów, zarządzających od końca XVIII wieku majątkami i lasami państwowymi. W zbiorze kartograficznym ZDP znajdują się „plany leśne” (z lat 1820–1914), czyli operaty urządzenia lasów różnej własności, zawierające, poza mapami, także bogaty materiał opisowy. Drugą jego część, „plany rolne” (z lat 1777–1914), tworzą mapy dóbr rządowych (w tym projekty ich urządzenia), dóbr prywatnych i poułaszczeniowych, gruntów spornych i wydzielonych (górnicych lub kolejowych), a także plany osad i regulacji miast (PIETRZAK 1981). Zbiór ten uznano za „bardzo bogaty, wystarczający do naukowych opracowań” (ZARĘBA 1981).

Zbiory map leśnych z obszaru KP zgrupowano osobno jeszcze w dwóch innych archiwach. W AP w Białymstoku, w zespole nr 600 (Kreślarnia Gubernialna Łomżyńska), znajdują się „wyłącznie plany i mapy obszarów leśnych guberni łomżyńskiej” (318 map i operatów datowanych od 1875 roku wg FIEDOROWICZ 2008). Podobnie jest w AP w Lublinie, w zespole nr 71 (Archiwum Ordynacji Zamojskiej) wydzielono mapy lasów (371 map i operatów, od 1786 roku wg PAWŁOWSKA-WIELGUS 1971).

W pozostałych zbiorach archiwalnych dawne mapy leśne pomieszczone są z innymi mapami tematycznymi i możliwość ich odnalezienia zależy od szczegółowości opisów map w kartach katalogowych oraz ich dostępności w pracowniach naukowych. Udział map leśnych w zbiorach nie jest duży, na przykład w Zbiorze Kartograficznym AGAD (nr 402) określany jest od 2% (BARTOSZEWICZ 2008) do 8% (OLENDEREK 2018a). Mapy lasów znajdują się również w aktach Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego AGAD (od 1839 roku, CAŁCZYŃSKI 1975) i gubernialnych urzędów do spraw włościańskich w różnych archiwach (od 1864 roku, JAROCIŃSKA 2003), ale stanowią tylko 2–3% zbiorów.

Cenne, chociaż nieliczne, mapy leśne zachowały się w aktach innych urzędów, między innymi pozostałych dwóch Zarządów Rolnictwa i Dóbr Państwowych w KP – w zespołach AGAD (nr 258) i AP w Suwałkach (nr 273). Przechowywane są też w innych seriach ZDP w Radomiu oraz w bibliotekach różnych instytucji (SAWICKI, OKŁA 2013).

Celem artykułu jest opisanie dawnych map leśnych znajdujących się w Archiwum Państwowym w Radomiu i dokonanie wstępnej oceny dorobku kartografii leśnej Królestwa Polskiego.

MATERIAŁ ŹRÓDŁOWY I METODA BADAŃ

W pierwszym etapie przeprowadzono poszukiwania map leśnych, następnie dokonano klasyfikacji i opisu cech wyróżnionych ich rodzajów. Zespół ZDP podzielony jest na 66 serii, skatalogowane mapy (łącznie 3413 jednostki archiwalne) znajdują się w siedmiu seriach, wyróżnionych ze względu na rodzaj map i nazwę guberni (tab. 1). Lista guberni związana jest z podziałem z 1866 roku (PIETRZAK 1981). W południowej części kraju był on zbliżony do podziału

Tabela 1. Wykaz serii, nazw planów, guberni oraz liczba jednostek archiwalnych, map leśnych, polskich map leśnych oraz map operatowych

Table 1. List of the series, titles of plans (agricultural, forest), governorates (Kielce, Radom, Lublin, Siedlce) and number of archive units, forest maps, polish forest maps and maps contained in forest working plans

Seria	Plany	Gubernia	Jednostki archiwalne	Mapy leśne	Polskie mapy leśne	Mapy operatowe
31	rolne	kielecka	925	149	88	–
32	rolne	radomska	1486	441	287	30
33	rolne	lubelska	150	11	9	–
34	rolne	siedlecka	255	51	12	–
35	leśne	kielecka	30	235	35	29
36	leśne	radomska	283	581	281	418
37	leśne	lubelska	14	55	48	54
		Razem	3413	1523	760	531

Księstwa Warszawskiego na departamenty (1810–1816) oraz KP na województwa (1816–1837) i gubernie (1837–1844), tylko w latach 1845–1866 połączono gubernie: radomską z kielecką oraz lubelską z siedlecką.

W wyniku badań wstępnych przyjęto, że mapy leśne znajdują się we wszystkich jednostkach archiwalnych serii „plany leśne” oraz w niektórych jednostkach serii „plany rolne”. W tabeli nie uwzględniono jednostek nieopisanych w katalogach, czyli „planów leśnych” z guberni lubelskiej (pozostałych 130 jednostek w serii nr 37) i siedleckiej (106 jednostek w serii nr 38) oraz map „wsztych” w inne akta ZDP. Używany przez archiwistów termin „plan” traktowany jest w tekście jako synonim pojęcia „mapa”.

Do wyboru, klasyfikacji i opisów map wykorzystano następujące materiały źródłowe:

- karty katalogowe ze szczegółowymi opisami cech map,
- skany map dostępne w pracowni naukowej lub wykonane na zamówienie,
- oryginały map udostępnione w pracowni naukowej archiwum.

Selekcji map w seriach „plany rolne” dokonano na podstawie treści tytułów jednostek archiwalnych w kartach katalogu, do weryfikacji wykorzystano skany map. Łącznie z seriami „plany leśne” oceniono treść 796 map, co stanowi 52% opisanego zbioru map leśnych.

W opisach map uwzględniono podstawowe ich cechy, w tym między innymi: numer serii i sygnatury, liczbę i wymiary arkuszy, nazwę i rodzaj jednostki przestrzennej, nazwisko autora, rok opracowania, język opisu, mianownik skali, inne elementy mapy (legenda, rejestr powierzchni). Określano też typ mapy, na podstawie którego przydzielano ją do właściwego rodzaju (grupy tematycznej). Przyjęta metodyka selekcji i podziału map jest zbliżona do zastosowanej przy opisie zbioru AGAD przez OLENDERKA (2018a).

CHARAKTERYSTYKA ZNALEZIONYCH MAP LEŚNYCH

Ostatecznie wybrano 689 jednostek archiwalnych, w których znalazły się łącznie 1523 arkusze map leśnych. Spośród nich 525 jednostek zawiera tylko jedną mapę, w 153 jest ich więcej, a w 11 jednostkach zachowały się wyłącznie opisy. W złym stanie są 102 jednostki, ale zostały opisane w katalogach i uwzględniono je w tabeli. Znalezione mapy pogrupowano najpierw według kryterium językowego. Dla map obcojęzycznych podano w opisach skalę (wraz z jednostkami miary), okres sporządzania, podstawowe rodzaje, ogólny zakres treści i ewentualnie inne wybrane cechy. W przypadku polskich map, podobne opisy sporządzono dla każdego z ośmiu wyróżnianych rodzajów map.

1. Mapy opisane w języku niemieckim (98 map w serii 31 i 32). Prawie wszystkie wykonano w latach okupacji austriackiej 1796–1809 (89 map, w tym 20 bez podanego roku wykonania). Dominują mapy w skali 1:7200 z podziałkami w sążniach wiedeńskich, pokrywające fragmenty Puszczy Kozienskiej, Pilińskiej i Świętokrzyskiej. Część zawiera polskie nazwy uroczysk i informacje o gatunkach drzew (metoda sygnatur ilościowych), ale korzystanie z nich utrudnia brak legend. Wyróżniają się 4 operaty dla rewirów obszaru dawnego Leśnictwa Samsonów, zawierające 29 arkuszy map z granicami rocznych zrębów i wykazy powierzchni, gatunków drzew oraz innych użytków. Późniejsze mapy (z 1817 roku) pokazują fragmenty tzw. lasów górniczych, ich kopie częściowo opisane są już po polsku.
2. Mapy opisane w języku rosyjskim (665 map we wszystkich seriach). Wykonywane były od roku 1867, ale z pierwszych 30 lat pochodzi tylko jedna czwarta (167). Większość sporządzono w skali 1:20 000 (93) lub 1:5000 (43), z podziałkami w prętach nowopolskich i podpisami polskich autorów. Później nadal wykresłano takie mapy (łącznie 114), ale powstało też wiele map w skalach 1:4200 i 1:8400 (łącznie 306) z podziałkami w sążniach rosyjskich. Map małoskalowych zachowało się tylko kilka. Część map rosyjskich (161) zawartych jest w 66 operatach, opracowanych dla lasów prywatnych (często majoratów), zwykle w formie poszytu (rzadziej księgi). Przeważnie jest to jeden arkusz (choć bywa i kilkanaście) w skali 1:20 000. Dołączone tabele zawierają wyniki inwentaryzacji lasu i plany gospodarcze na kolejnych 10 do 40 lat. Spośród pozostałych najczęściej jest map lasów (221) i map nadziałów ziemi, głównie dla chłopów (159), ponadto 49 map wyrębów, 31 map wytyczonych granic i 29 map osad leśnych. Inne mapy pokazują m.in. niwy, plany nasadzeń oraz sieć dróg.
3. Mapy opisane w języku polskim (760). Prawie wszystkie pochodzą z lat 1815–1869. Map z początku XIX wieku znaleziono tylko 6 (seria 32), o treści i metodach prezentacji zbliżonych do map austriackich. Wśród map z czasów KP wyróżniono następujące rodzaje:
 - Mapy operatowe (341 map w seriach 35–37). Mapy te zawarte są w 125 operatach z lat 1823–1866 (90% jest z lat 1832–1862). Mają zwykle formę poszytów (około 80%) lub ksiąg, zawierających 1–10 (rzadko więcej) map. Zachowane są w dobrym lub średnim stanie, poza kilkunastoma (z lat 30.).

- Jedna trzecia przedstawia lasy obciążone pożyczką (1848–1862), pozostałe głównie lasy rządowe (1823–1849), duchowne (1832–1866) i skonfiskowane lub majoraty (1841–1866). Podstawowa skala map to 1:20 000 (292), w większej skali jest ich tylko 18, pozostałe (nawet 1:120 000) pełnią funkcję map sytuacyjnych. Podziałki opisano w prętach nowopolskich. Mapy pokazują granice i oznaczenia leśnych jednostek różnego rzędu (np. stráže, okręgi, oddziały, poddziały), miejsca projektowanych cięć i treść sytuacyjną: wody, drogi, użytki nieleśne, często też rzeźbę terenu metodą kreskową. Wartość tych map jest znaczna, gdyż odrębną część operatów stanowią tabele z opisami powierzchni leśnych i planowanych (zwykle na 30 lat) działań gospodarczych (ryc. 1).
- Mapy lasów (40 map w seriach 31–34). Mapy majątkowe, ilustrujące kompleksy leśne w skali od 1:5000 do 1:25 000, sporządzone w latach 1815–1869 (ryc. 2).
 - Mapy granic lasów (33 mapy w seriach 31–34). Mapy te ilustrują spory graniczne (21), sposoby wymiany (6) lub rozgraniczenia (6) gruntów leśnych i innych, należących do leśnictw rządowych. Sporządzano je do końca lat 60., przeważnie w skali 1:5000. Autorzy (jeometry przysięgli) dbali zwykle o ich przyzwoity poziom graficzny (ryc. 3).
 - Mapy jednostek administracji leśnej (81 map w różnych seriach). Do tej grupy należą luźne mapy leśnictw lub ich części (15 arkuszy), mapy strażi (37), objazdów lub obrębów leśnych (29). Wśród nich wyróżnia się około 20 map lasów górniczych z lat 1816–1824. Pozostałe to głównie mapy 1:20 000 z lat 1829–1869, niektóre z planami wyrębów, zwykle bez legend – mogą to być dawne mapy operatowe (pozbawione opisów) lub ich kopie.
 - Leśne mapy tematyczne (28 map w seriach 31–34). Wśród nich jest 8 wielkoskalowych map gruntów leśnych przeznaczonych na różne cele (osadnictwo, stawy, linie kolejowe). Po kilka map przedstawia łąki, niwy, kopalnie gliny fajansowej i plany upraw leśnych. Pojedyncze mapy pokazują: lasy poduchowne w leśnictwie Słomnice (1820), ogród leśno-botaniczny w Bodzentynie (1829), plan niwelacyjny rowów (Leśnictwo Szydłowiec, 1845) i projekt przeręby militarnej wzdłuż drogi (Leśnictwo Samsonów, 1865, ryc. 4).
 - Mapy obszarów wiejskich (196 map w serii 31 i 32). Do grupy tej zaliczono „mapy leśne” wsi (dóbr) i „mapy lasów i zarośli” przy wsiach lub folwarkach (z lat 1821–1825), zawarte w 33 jednostkach archiwalnych (po 1–30 arkuszy). Podstawowa podziałka to 1:5000, ale dołączane też były skorygowane w mniejszych skalach. Są to mapy inwentaryzacyjne, wyróżniano na nich lasy lub zarośla sosnowe i mieszane, na suchym lub mokrym gruncie. Pokazywano także inne użytki z podaniem własności (służba leśna, folwarczne, kościelne, włościańskie, czynszowe) oraz wody, drogi i czasem rzeźbę terenu. Autorem tych map był Piotr Rubieszewski.
 - Pierworisy pomiarowe (8 map w serii 32 i 34). Są to słabo czytelne mapy w skali 1:5000 z lat 1820–1846, zawierające wyniki terenowych pomiarów obszarów leśnych.

- Pozostałe opracowania (27 map w serii 31 i 32). Najciekawszy jest zbiór 20 map osad oraz przylegających gruntów i łąk (z podaniem klasy gleb), należących do pracowników leśnictw górniczych. Sporządził je Józef Zbroiński w 1820 roku. Mają podziałki 1:5000 opisane w prętach reńskich, kompletną legendę i rejestr powierzchni. Inne mapy osad (z lat 1821–1858), również w skali 1:5000, mają już bardziej różnorodną treść i grafikę.

Spośród ponad półtora tysiąca znalezionych dawnych map leśnych około dwóch trzecich przedstawia obszar guberni radomskiej, połowa opisana jest w języku polskim, a jedna trzecia to mapy operatowe (ryc. 1). Poza planami gospodarczymi serie „plany leśne” zawierają także mapy pozbawione opisów (42%), częściowo być może w wyniku ubytków. Z drugiej strony w 13% jednostek archiwalnych serii „plany rolne” znaleziono ponad 650 różnego rodzaju map leśnych. Duży ich udział wynika zapewne z włączenia do nich map lasów górniczych. Jest to ważne w kontekście określania kierunków dalszych poszukiwań.

DOROBEK KARTOGRAFII LEŚNEJ KRÓLESTWA POLSKIEGO

Łącznie w największych, opisanych zbiorach AP w Radomiu i AGAD zachowały się mapy leśne tych samych rodzajów, ale w nieco innych proporcjach. Mógł mieć na to wpływ inny zakres treści kart katalogowych, ale przede wszystkim stan zachowania i opisanie zbiorów. Świadczy o tym bardzo różna liczba map dla poszczególnych guberni ZDP. W obu archiwach około 60% map leśnych to mapy wielkoskalowe, jedna trzecia jest w skali przeglądowej (głównie 1:20 000), a mapy leśnictw (straży) w mniejszej skali obejmują tylko kilka procent zbioru.

Z opisów odnalezionych map wynika, że żadna z nich nie pokrywa (jako zbiór arkuszy) całego terytorium KP. Ponadto dla niektórych obszarów kraju nie są dotychczas w ogóle znane mapy leśne sprzed roku 1918. Przyczyną są straty w zbiorach archiwalnych, ale częściowo też przebieg prac urzędzeniowych (BRODA 2007). Wśród lasów, dla których zachowało się najwięcej map, wymienia się leśnictwa Puszczy Kozienickiej (ZARĘBA 1963), lecz i tam nie odnaleziono np. map z lat 1816–1818 (OLENDEREK 2019). W przypadku lasów prywatnych komplet map (od 1786 roku) zachował się dla części kompleksów leśnych Ordynacji Zamojskiej, ale sporządzano je tam co około 40 lat.

W archiwach dostępne są mapy wykonane według znanych instrukcji urządzania lasu (JASZCZAK 2008a) oraz miernictwa (GOMOLISZEWSKI, PRZYBYLSKI 1981, CZOCHAŃSKI, KOWALSKI 2014), jednak niektórych map nie można przyporządkować do żadnej z nich (np. map lasów górniczych). Porównanie dawnych instrukcji z mapami jest celowe, gdyż zawarte w instrukcjach opisy rzadko były uzupełniane ilustracjami, z drugiej zaś strony wiele dawnych map nie zawierało legend.

Na podstawie opisów map można ustalić główne etapy rozwoju kartografii leśnej w XIX wieku. Już z lat okupacji pruskiej (lata 1796–1806) i austriackiej (do 1809 roku) zachowało się około 250 map, w tym 90% opisanych w języku niemieckim oraz nieliczne (dla lasów prywatnych) po polsku i łacinie. Sporządzane w dużej skali, obejmowały niewielką część lasów, ale były przydatne przy tworzeniu

map w późniejszych latach (PLATER 1827) i do dziś są dobrą ilustracją dawnych zasad gospodarki leśnej (JASZCZAK 2008b). Czasy Księstwa Warszawskiego to okres przejściowy, z mało znanymi, nielicznymi polskimi mapami. Najlepiej opisane mapy obrębów leśnictwa kozienickiego z lat 1810–1811 (ZARĘBA 1963, OKŁA 2019) przechowywane są w AP w Radomiu w serii „Departament Radomski” ZDP.

W latach 1815–1862 mapy polskie dominują w kartografii leśnej KP. Do 1830 roku (w czasach najszerzej autonomii) były one bardzo różnorodne, m.in. z powodu częstych zmian organizacyjnych (KACPRZAK 2007) oraz wydawania licznych instrukcji. Pomierzone były już wtedy wszystkie lasy rządowe i większość prywatnych (PLATER 1827). Niewielka liczba około 30 zachowanych map operatowych wynikać może ze strat podczas powstania listopadowego (BRODA 2007). Licznie zachowane (około 430) mapy operatowe z lat późniejszych opisywano już zarówno w XIX wieku (POŁUJAŃSKI 1861), jak i współcześnie (WILKOWSKI 1985, JASZCZAK 2008a). Lata 1863–1869 to drugi okres przejściowy, kiedy wykonano bardzo niewiele map.

Kilka lat po powstaniu styczniowym zmiany w KP objęły także leśnictwo (GÓRAK 2007) i w roku 1867 pojawiają się pierwsze mapy leśne opisane w języku rosyjskim. Znaczny wzrost ich liczby pod koniec wieku wynika z wykonywania przez kartografów rosyjskich licznych map w ramach uproszczonych planów gospodarstwa leśnego oraz w związku z uwłaszczeniem chłopów. Nieliczne polskie mapy (w zbiorach AGAD) sporządzano wówczas znowu tylko dla lasów prywatnych.

PODSUMOWANIE

Zbiór dawnych map leśnych Królestwa Polskiego, przechowywanych w Archiwum Państwowym w Radomiu, jest najliczniejszy w kraju. Na zmieniające się cechy tych map duży wpływ miały uwarunkowania polityczne oraz zasady prowadzenia gospodarki leśnej.

Charakterystyka zbiorów map w archiwach w Radomiu i w Warszawie (prawie 2500 sztuk) ułatwi realizację dalszych badań podejmowanych przez leśników i kartografów. Są one wystarczające do prowadzenia prac z zakresu historii kartografii leśnej dla czasów zaborów, powinny także stanowić materiał uzupełniający badania z innych działów historii leśnictwa.

Stan zachowania zbiorów powoduje, że dawne mapy leśne mogą stać się podstawą do opracowania map historycznych tylko dla wybranych obszarów Królestwa Polskiego.

LITERATURA

- BARTOSZEWICZ H., 2008, *Zbiory kartograficzne Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, „Polski Przegląd Kartograficzny”, 2, s. 144–157.
- BRODA J., 2007, *Początki i rozwój gospodarstwa leśnego w lasach rządowych Królestwa Polskiego*, [w:] *Lasy Królestwa Polskiego w XIX wieku. Struktura – administracja – gospodarka*, red. A. Duszyk, K. Latawiec, Radomskie Tow. Nauk., Radom, s. 9–36.

- CAŁCZYŃSKI W., 1975, *Mapy Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, „Archeion”, 57, s. 69–81.
- CZOCHAŃSKI M., KOWALSKI G., 2014, *Geodezja w początkach Królestwa Polskiego. Budowa zbiorów informacji przestrzennej na podstawie wybranych miast regionu łódzkiego*, Politechnika Łódzka, Łódź, s. 1–418.
- FIEDOROWICZ T., 2008, *Archiwum Państwowe w Białymstoku. Informator o zasobie archiwalnym*. AP w Białymstoku, Białystok.
- GOMOLISZEWSKI J., PRZYBYLSKI J., 1981, *Zbiory kartograficzne Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Radomiu jako podstawa do badań w zakresie historii geodezji na obszarze zaboru rosyjskiego*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, 1, s. 55–58.
- GÓRAK A., 2007, *Reformy administracji lasów państwowych w Królestwie Polskim i ich geneza*, [w:] *Lasy Królestwa Polskiego w XIX wieku. Struktura – administracja – gospodarka*, red. A. Duszyk, K. Latawiec, Radomskie Tow. Nauk., Radom, s. 119–149.
- JANOCIŃSKA B., 2003, *Zasób kartograficzny Archiwum Państwowego w Lublinie w latach 1918–1944*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób*, red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Nacz. Dyr. Archiwów Państwowych, Warszawa, s. 73–102.
- JASZCZAK R., 2008a, *Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku, część II, Urządzanie lasu w Królestwie Polskim*, „Sylwan”, 5, s. 3–13.
- JASZCZAK R., 2008b, *Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku, część III, Urządzanie lasu na ziemiach polskich w zaborze austriackim i pruskim*, „Sylwan”, 9, s. 3–10.
- KACPRZAK P., 2007, *Organizacja gospodarki leśnej między Wisłą a Pilicą w XVIII i XIX wieku*, [w:] *Lasy Królestwa Polskiego w XIX wieku. Struktura – administracja – gospodarka*, red. A. Duszyk, K. Latawiec, Radomskie Tow. Nauk., Radom, s. 37–69.
- KONOPSKA B., OSTROWSKI J. (red.), 2014, *Z dziejów kartografii*, t. 18, *Dawne mapy jako źródła w badaniach geograficznych i historycznych*, Inst. Historii Nauki PAN, Warszawa, s. 1–360.
- NOWAKOWSKA J., ORZECZOWSKI M., 2018, *Lasy ochronne – zarys historii na tle Europy*, „Sylwan”, 7, s. 598–609.
- OKŁA K., 2019, *O początkach regulacji gospodarki leśnej w Puszczy Kozienickiej, czyli jak powstało pierwsze urządzenie lasu w Polsce*, Wyd. Nadl. Kozienice, s. 1–60.
- OLENDEREK T., 2018a, *Mapy leśne Królestwa Polskiego w zasobach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, „Sylwan”, 5, s. 422–428.
- OLENDEREK T., 2018b, *Polskie mapy leśne z końca XVIII wieku w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, „Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej”, 17, s. 273–284.
- OLENDEREK T., 2019, *Mapy leśnictw Królestwa Polskiego z lat 1816–1818*, „Sylwan”, 1, s. 62–70.
- PAWŁOWSKA-WIELGUS A., 1971, *Inwentarz materiałów kartograficznych Archiwum Ordynacji Zamojskiej ze Zwierzyńca 1786–1941*, Nacz. Dyr. Archiwów Państwowych, Warszawa.
- PIETRZAK U., 1981, *Zasób kartograficzny Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Radomiu – jego kształtowanie i charakterystyka*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, 1, s. 50–52.
- PLATER L., 1827, *Rys leśno-statystyczny Królestwa Polskiego*, „Sylwan”, 4, s. 11–96.
- POŁUJAŃSKI A., 1861, *Leśnictwo Polskie. Część druga. Urządzenie lasów*, Nakładem Aleksandra Lewińskiego, Warszawa, reprint: 2016, Wyd. Libra, Olecko.

- SAWICKI A., OKŁA K., 2013, *200 lat kartografii leśnej. Katalog wystawy*, Instytut Badawczy Leśnictwa, Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Sękocin Stary.
- SZANIAWSKA L., OSTROWSKI J. (red.), 2000, *Z dziejów kartografii*, t. 10, *Kartografia Królestwa Polskiego*, Biblioteka Narodowa, Warszawa.
- WILKOWSKI W., 1985, *Historia kartografii leśnej – problematyka IX Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii*, „Przegląd Geodezyjny”, 1, s. 16–17.
- ZARĘBA R., 1963, *Historia Puszczy Kozienickiej do połowy XIX wieku*, maszynopis rozprawy doktorskiej, SGGW, Warszawa.
- ZARĘBA R., 1981, *Przydatność radomskich zbiorów akt i materiałów kartograficznych w Wojewódzkim Archiwum Państwowym do badań geobotanicznych*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, 1, s. 59–60.
- ZUGAJ L., 2017, *Historia Nadleśnictwa Puławy*, Nadl. Puławy, Puławy.

MAPY LEŚNE KRÓLESTWA POLSKIEGO W ZASOBACH ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W RADOMIU

Streszczenie

Celem artykułu jest charakterystyka dawnych map leśnych zachowanych w Archiwum Państwowym w Radomiu oraz próba ogólnej oceny dorobku kartografii leśnej Królestwa Polskiego (utworzonego w 1815 roku). Badano zbiór kartograficzny w zespole nr 44 „Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej, Siedleckiej” (serie „plany rolne” i „plany leśne”). Instytucja ta w latach 1885–1914 przejęła akta urzędów zarządzających majątkami oraz lasami państwowymi. Prace polegały na poszukiwaniu map leśnych i na opisaniu cech podstawowych rodzajów tych map. Materiałem badawczym były karty katalogowe, skany map i oryginalne arkusze dostępne w pracowni naukowej archiwum.

W pierwszym etapie badań wybrano 1523 dawne mapy leśne, znajdujące się w 689 jednostkach archiwalnych. Wśród nich było 98 map opisanych w języku niemieckim (głównie mapy austriackie z lat 1795–1809), 665 map w języku rosyjskim (z lat 1867–1914) i 760 map w języku polskim (głównie z lat 1815–1866). W drugim etapie opisano 8 rodzajów polskich map: mapy zawarte w operatach urządzania lasu (341 map), mapy lasów (40), mapy granic (33), mapy jednostek administracji leśnej (81), leśne mapy tematyczne (28), mapy obszarów wiejskich (196), mapy pomiarowe (8) oraz mapy osad leśnych (27). W opisach uwzględniono skalę map, okres ich sporządzania, ogólny zakres treści i ewentualnie inne, typowe elementy.

Zbiór dawnych map leśnych znajdujący się w Archiwum Państwowym w Radomiu jest najliczniejszy w Polsce. Na ich cechy miały wpływ uwarunkowania polityczne i zmiany zasad prowadzenia gospodarki leśnej. Na podstawie poznanych map można prowadzić prace badawcze z historii kartografii leśnej dla okresu od zajęcia ziem polskich przez Prusy i Austrię w 1795 roku do wybuchu wojny światowej w 1914 roku. Są one też cennym materiałem uzupełniającym badania z historii innych działów leśnictwa, w szczególności urządzania lasu. Ze

względem na ogólnie zły stan zachowania polskich zbiorów archiwalnych, mapy leśne nie obejmują całego obszaru Królestwa Polskiego. Mogą być zatem podstawą do sporządzania map historycznych tylko dla niektórych regionów, na przykład dawnej guberni radomskiej.

Słowa kluczowe: kartografia leśna, dawne mapy leśne, gubernia radomska

FOREST MAP OF THE POLISH KINGDOM IN THE COLLECTIONS OF THE NATIONAL ARCHIVE IN RADOM

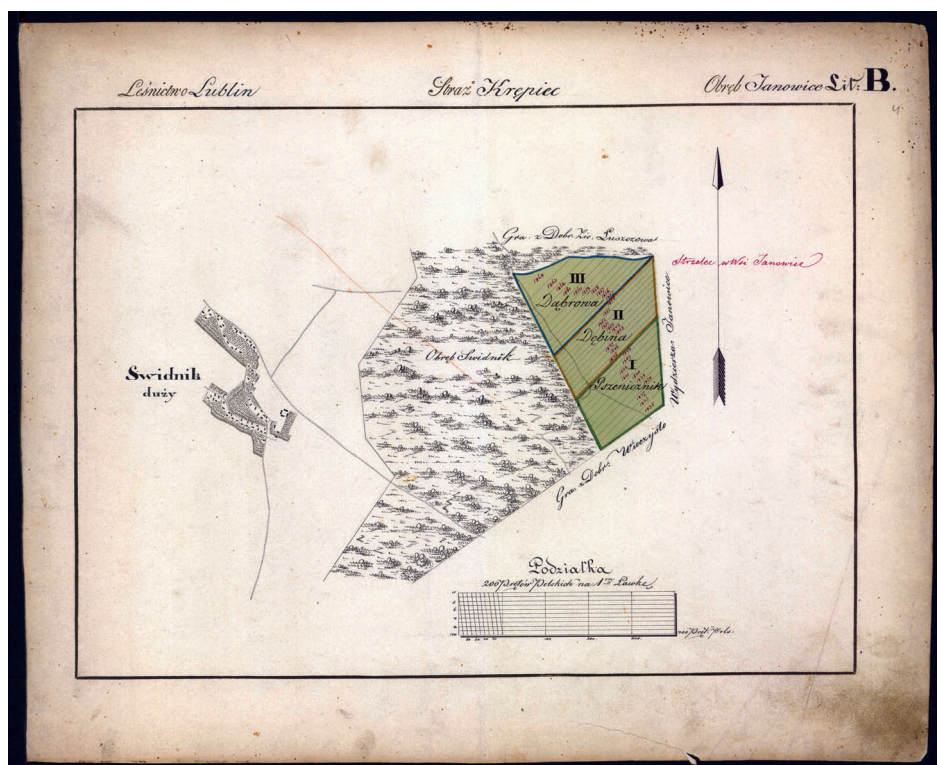
S u m m a r y

This article describes the old forest maps preserved in the National Archive in Radom, and attempts an overall assessment of the legacy of the Polish Kingdom (founded in 1815) in the field of forest cartography. Investigations covered the cartographic collection in set 44: "Board of Management of Agriculture and National Property in Radom, Kielce, Lublin and Siedlce Governorates" (the series titled "agricultural plans" and "forest plans"). In the years 1885–1914 that institution took over the files of the offices managing the state-owned forests and estates. During the work a search was made for forest maps, and the principal features of types of those maps were described. The research material consisted of catalogue cards, scanned images of maps, and originals available in the archive's study room.

At the first stage, 1523 old forest maps were selected, contained in 689 archive units. They included 98 maps with German text (chiefly Austrian maps of 1796–1809), 665 with Russian text (from the years 1867–1914) and 760 with Polish text (chiefly from 1815–1866). At the second stage, eight types of Polish maps were described: maps contained in forest working plans (341 maps), maps of forests (40), boundary maps (33), maps of units of forest administration (81), thematic forest maps (28), maps of rural areas (196), surveying maps (8) and maps of forest settlements (27). The descriptions include the scales of the maps, the period from which they date, the general scope of the content, and possibly other typical elements.

The collection of old forest maps in the National Archive in Radom is the largest anywhere in Poland. The features of these maps were influenced by political conditions and changes in the principles of forest management. The identified maps may form a basis for research work on the history of forest cartography in the period from the annexation of Polish lands by Prussian and Austria in 1795 up to the outbreak of World War I in 1914. They also constitute valuable supplementary material for research into the history of other aspects of forestry, particularly forest management. Due to the generally poor state of preservation of the Polish archive collections, the available forest maps do not cover the entire area of the Polish Kingdom. They may therefore form a basis for the preparation of historical maps only for certain regions – for instance, the former Radom governorate.

Keywords: forest cartography, old forest maps, Radom governorate

Ryc. 1. Mapa operatowa z roku 1835 w skali 1:20 000. Część Leśnictwa Lublin. Archiwum Państwowe w Radomiu, 58/44/0/37/3, mapa 4

Fig. 1. The map contained in forest working plan from 1835 in scale 1:20 000. Part of the Lublin Forest District. National Archive in Radom, 58/44/0/37/3, map 4

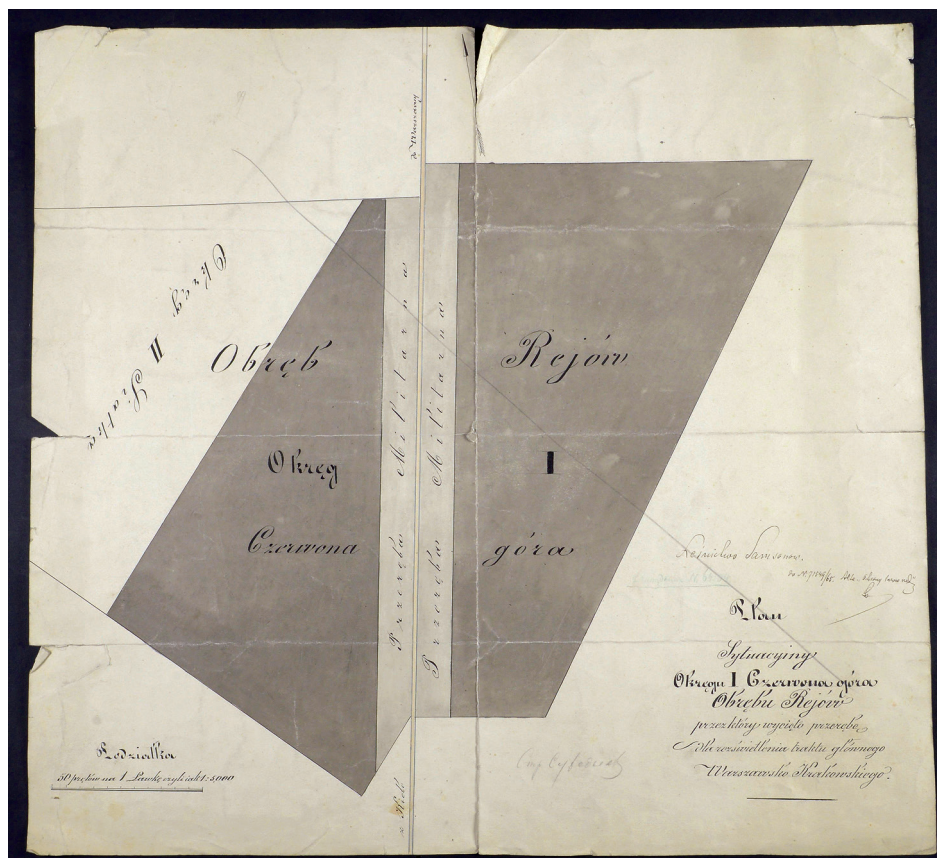
Ryc. 2. Mapa lasu z roku 1823 w skali 1:5000. Część Dóbr Czyżów. Archiwum Państwowe w Radomiu, 58/44/0/31/103a, mapa 1

Fig. 2. The map of forest from 1823 in scale 1:5000. Part of the Czyżów Estate. National Archive in Radom, 58/44/0/31/103a, map 1

Ryc. 3. Mapa granicy lasu z roku 1869 w skali 1:15 000. Leśnictwo Radzice/Dobra Karwice. Archiwum Państwowe w Radomiu, 58/44/0/32/59a

Fig. 3. The boundary map from 1869 in scale 1:15000. Radzice Forest District/Karwice Estate. National Archive in Radom, 58/44/0/32/59a

Ryc. 4. Leśna mapa tematyczna z roku 1865 w skali 1:5000. Część Leśnictwa Samsonów. Archiwum Państwowe w Radomiu, 58/44/0/32/610

Fig. 4. The thematic forest map from 1865 in scale 1:5000. Part of the Samsonów Forest District. National Archive in Radom, 58/44/0/32/610